

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

*Лексикологія
Фонетика*

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ ПІДРУЧНИК

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

*Лексикологія
Фонетика*

Підручник

За редакцією
доктора філологічних наук,
професора А.К. Мойсієнка

*Затверджено
Міністерством освіти і науки України*

Київ
"ЗНАННЯ"
2013

С89

Автори — викладачі кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: *А.К. Мойсієнко*, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри (наукове редагування; Вступ); кандидати філологічних наук, доценти: *О.В. Бас Кононенко* (Фонетика: § 9,16); *В.В. Берковець* (Фонетика: § 10,17,18); *О.А. Гапченко* (Лексикологія: § 1–16); *Л.О. Кравченко* (Лексикологія: § 18–20, 23–26; Ономастика); *О.М. Мацько* (Фразеологія); *Ю.Л. Мосенкіс*, доктор філологічних наук, доцент (Лексикологія: § 17); *Н.Л. Плющ* (Фонетика: § 1–8,11–15,17,18); *О.М. Сидоренко* (Лексикологія: § 21–22, 27; Лексикографія)

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
(лист №1/11-8023 від 25 вересня 2009 р.)*

Рецензенти: *Л.І. Мацько* — академік НАПН України, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; *Н.В. Гуїванюк* — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; *В.В. Жайворонок* — доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України

Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В.В. Берковець та ін.; за ред. А.К. Мойсієнка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : Знання, 2013. — 340 с. — (Університетський підручник).

ISBN 978-966-346-878-5 (серія)

ISBN 978-617-07-0022-3 (тверда палітурка)

ISBN 978-617-07-0141-1 (м'яка обкладинка)

У підручнику висвітлено найважливіші питання лексикології, фразеології, фонетики сучасної української мови. Зокрема подано системно-семасіологічну характеристику словникового складу української мови, опис основних системних зв'язків у лексиці, розглянуто природу і структуру лексичного значення слова, проблему типології лексичних значень, основи української ономастики та структуру і лексичну базу антропонімів, а також актуальні питання української фразеології і сучасної української лексикографії. Опис одиниць фонетики здійснено в артикуляційному, акустичному і власне лінгвістичному (функціональному) вимірах. При цьому автори спиралися на здобутки фонетичної теорії, власний досвід викладання, а також на дослідження звукової системи української літературної мови, здійснені в лабораторіях експериментальної фонетики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України.

Для студентів філологічних факультетів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

УДК 811.161.2(075.8)

ББК 81.2.УКР-9я73

ISBN 978-966-346-878-5 (серія)

ISBN 978-617-07-0022-3

(тверда палітурка)

ISBN 978-617-07-0141-1

(м'яка обкладинка)

© А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко,

В.В. Берковець та ін. автори, 2013

© Видавництво “Знання”, оформлення, 2013

ЗМІСТ

Вступ. Українська мова — національна мова українського народу.....	7
ЛЕКСИКОЛОГІЯ.....	15
§ 1. Лексикологія як розділ мовознавства. Предмет і завдання лексикології.....	15
§ 2. Лексико-семантична система мови.....	18
Лексична семантика.....	24
§ 3. Одиниці лексики. Слово як основна лексична одинаця. Поняття лексеми.....	24
§ 4. Слово й поняття. Значення слова.....	27
§ 5. Лексичне значення слова.....	29
§ 6. Аспекти лексичного значення.....	32
§ 7. Основні типи лексичних значень.....	34
§ 8. Ономасіологія й семасіологія — основні аспекти лексичної семантики.....	39
§ 9. Семна структура слова. Типологія сем. Методика компонентного аналізу лексичних одиниць.....	40
§ 10. Однозначні і багатозначні слова. Лексична полісемія. Типи лексичної полісемії.....	47
§ 11. Смысловая структура слова. Поняття внутрішньої форми слова	58

§ 12. Омонімія. Класифікація і функції омонімів.....	64
§ 13. Явище паронімії в українській лексиці.....	68
§ 14. Синонімія. Місце синонімів у лексико-семантичній системі. Класифікація синонімів.....	69
§ 15. Лексична конверсія. Типи конверсивів та їхні функції.....	76
§ 16. Антонімія. Антоніми, їхні типи й роль у лексико-семантичній системі.....	79
Класифікація лексики української мови.....	85
§ 17. Лексика української мови за походженням.....	85
§ 18. Лексика української мови за сферою вживання. Загальновживана лексика. Лексика обмеженого вживання.....	95
§ 19. Територіально обмежена лексика.....	96
§ 20. Класифікація діалектизмів.....	99
§ 21. Соціальні діалекти.....	107
§ 22. Науково-термінологічна лексика.....	116
§ 23. Активний і пасивний склад лексики української мови.....	125
§ 24. Застарілі слова в лексичній системі української мови.....	127
§ 25. Місце неологізмів у лексичній системі української мови.....	132
§ 26. Оказіоналізми та потенційні слова в сучасній українській мові.....	142
§ 27. Нейтральна, емоційно забарвлена та стилістично маркована лексика.....	146
Література.....	153
Словники.....	156
ОНОМАСТИКА.....	158
§ 1. Власні та загальні назви.....	158
§ 2. Семантика онімів.....	160
§ 3. Онімний простір та класифікація власних назв.....	164
§ 4. Вивчення власних назв.....	167
<i>Антропоніміка</i>	170
§ 5. Офіційна система іменування людини. Ім'я та ім'я по батькові.....	170
§ 6. Прізвища як клас антропонімів.....	172
§ 7. Неофіційна система іменування людини. Індивідуальні прізвиська.....	176
§ 8. Родичівські прізвиська.....	178

Література.....	183
Словники.....	184
ФРАЗЕОЛОГІЯ.....	186
§ 1. Фразеологія як розділ мовознавства. Основні напрямки фразеологічних досліджень.....	186
§ 2. Фразеологічне значення. Системні відношення у фразеології.....	190
§ 3. Класифікації фразеологізмів.....	192
§ 4. Джерела фразеології.....	196
§ 5. Експресивно-стилістичні властивості фразеології....	201
Література.....	202
Словники.....	203
ЛЕКСИКОГРАФІЯ.....	205
§ 1. Лексикографія як розділ мовознавства.....	205
§ 2. З історії української лексикографії.....	206
§ 3. Загальна типологія словників.....	211
§ 4. Типи лінгвістичних словників.....	213
§ 5. Перспективи української лексикографії.....	222
Література.....	224
ФОНЕТИКА.....	225
Загальні питання фонетики.....	225
§ 1. Предмет і завдання фонетики.....	225
§ 2. Субстанціальна та функціональна фонетика.....	227
§ 3. Сегментна та надсегментна фонетика.....	228
§ 4. Загальна фонетика і фонетика окремої мови.....	229
§ 5. Описова (синхронна) та історична (діахронна) фонетика.....	231
§ 6. Теоретична й прикладна фонетика. Зв'язок фонетики з іншими мовознавчими й немовознав- чими дисциплінами.....	231
§ 7. Фоносемантика і фоностилїстика.....	233
§ 8. Науково-лінгвістична транскрипція.....	234
Сегментна фонетика.....	238
<i>Аспекти вивчення мовних звуків.....</i>	238
§ 9. Артикуляційно-акустичний аспект вивчення мовних звуків.....	238
1. Анатомо-фізіологічні передумови творення мовних звуків. Будова мовного апарату людини.....	238

2.	Інструментальне дослідження звуків українського мовлення.....	244
3.	Артикуляційно-акустичні умови творення голосних звуків. Артикуляційна класифікація голосних.....	249
4.	Артикуляційно-акустичні умови творення приголосних звуків. Артикуляційна класифікація приголосних.....	251
§ 10.	Зміни звуків у мовному потоці.....	254
1.	Артикуляційно-акустичні передумови змін звуків у мовному потоці.....	254
2.	Типи змін звуків.....	255
3.	Комбінаторні зміни (якісні та кількісні).....	255
4.	Позиційні зміни.....	273
§ 11.	Власне лінгвістичний (функціональний) аспект вивчення звукових одиниць. Фонологія. Основні поняття.....	275
1.	Поняття фонем. Фонологічні школи.....	276
2.	Фонема й алофон. Різновиди алофонів.....	280
3.	Принципи виділення фонем у мові.....	280
	<i>Система фонем сучасної української літературної мови.....</i>	<i>282</i>
§ 12.	Система голосних фонем сучасної української мови. Дискусійні питання щодо складу голосних фонем. Класифікація.....	283
§ 13.	Система приголосних фонем сучасної української мови. Дискусійні питання щодо складу приголосних фонем. Класифікація.....	285
§ 14.	Фонологічна інтерпретація змін звуків у мовному потоці.....	291
1.	Модифікації фонем.....	292
2.	Чергування фонем.....	294
	Надсегментна фонетика.....	302
	<i>Одиниці і засоби надсегментної фонетики.....</i>	<i>302</i>
§ 15.	Поняття просодії.....	303
§ 16.	Склад як сегментно-надсегментна (просодична) одиниця, носій просодичних характеристик мовлення.....	304
§ 17.	Наголос.....	308
§ 18.	Інтонація.....	313
	Література.....	335
	Про авторів.....	338